

Mihaela VLĂSCÉANU
(Universitatea de Vest din Timișoara)

Considerații cu privire la reprezentarea unor concepte abstracte în sculptura barocă din Banat

Abstract: (Considerations on the representation of abstract concepts in the Baroque sculpture from Banat) The art history research methodology is enriched by adding contextualization. To this we add semantics of forms, corroborated with a critical analysis of the information vehiculated by the historiography, documentary sources, resulting in a study that summarizes the entire Baroque art experience from Timișoara, with an insight to concepts like time and space, abstract ideas reflected by the Immaculate Conception, the Apotheosis of the Trinity as reflections of the world divinely organised for the period issued.

Keywords: Baroque, sculpture, abstractization, conceptual history, perspectives

Rezumat: Metodica cercetării istoriei artei este revalorificată prin contextualizare. La aceasta se adaugă semantica formelor coroborată cu o analiză critică a informațiilor vehiculate de istoriografie, de sursele documentare, rezultând un studiu complex ce însumează întreaga experiență a barocului din Timișoara, cu o perspectivă asupra conceptelor de timp și spațiu, idei abstracte reflectate de teme precum Imaculata Concepție, apoteoza Sfintei Treimi ca ilustrații ale lumii organizată pe principii divine în perioada secolului al XVIII-lea.

Cuvinte cheie: sculptură monumentală, baroc, concepte abstracte, perspective conceptuale

Abordarea istoriei artei din perspectiva metodologiei actuale implică conexiuni ideatice complexe, o relație interdisciplinară cu științele umaniste și o reinterpretare a conceptelor devenite norme formale ale stilului baroc în virtutea evoluției cercetării contemporane. Dintr-o perspectivă conceptuală, interogațiile devin mijlocul principal de raportare la enunțurile tematice ale subiectului cercetat: fiind vorba despre problematica atât de des invocată de studiile de specialitate: este barocul din Banat o variantă a stilului proliferat din centrul Europei? Sunt studiile comparative pe regiuni suficiente în analiza elementelor comune și a diferențelor? Îmbracă viața formelor barocului conotații diferite de centrul imperiului? Există o sincronicitate cu centrul Europei în ce privește manifestările, care este impactul în lumea științifică a acestor problematizări ce devin ipoteze de lucru? Confirmările ideatice susținute de un bogat material bibliografic și de patrimoniul baroc al domeniului sculpturii au făcut

obiectul unui studiu editat în sinteza de istorie a Banatului, sub enunțul: *Particularităților regionale ale artei baroc din Banat*¹.

Stilul născut ca o expresie a unei anumite situații ideologice, chiar a unei tradiții cu afinități în perioada Renașterii italiene, ca un ansamblu de forme și conținuturi a fost analizat fiindu-i descoperite din perspectiva actuală a cercetării, valențele creatoare. Barocul fiind stilul ce a reușit să înglobeze manifestările artistice central și sud-est europene într-un tot unitar, realizând acea unitate în diversitate atât de clamată de istoriografia de specialitate. Chiar dacă acoperirea ideologică a stilului se pierde în amalgamul de culturi ce l-au adoptat ca pe o normă sau modă a vremii, mutațiile suferite sunt în estetica sa cele ce configurează particularitățile regionale, devenind variante locale ale stilului, stilul desfășurându-se în antiteză cu ideologia ce i-a dat naștere, dar în sincronicitate cu aspirațiile comanditarilor și ca un ecou al manifestărilor central-europene.

Orice demers cultural este centrat pe o temă predilectă, aceasta fiind în cazul acestei abordări barocul ca tip de existență (concept vehiculat de E. Papu), arta barocă din Banat, valorificarea patrimoniului baroc existent în Banatul istoric și evoluția conceptelor despre baroc susținute cu studii de caz din domeniul arhitecturii, sculpturii și picturii. Făcând uz de metaforă, arta barocă în Banat a servit ca suport vizual preferat al politicii casei de Habsburg, în expansiunea teritorială fiind un mijloc propriu de persuasiune și aliniere la fenomenul analog central european.

Spiritul providențial moștenit de la antici transcende limitele temporale, situând barocul în categoria metamorfozelor spiritului cu cele mai multe aspecte particularizate în funcție de ideologia celor ce-i dictează manifestările. Prin formele acestuia, procesul de europenizare a pătruns în toate domeniile, începând cu arhitectura, continuând cu sculptura și pictura ca și arte pandante. Panorama artistică a secolului corespunzând manifestărilor formale ale barocului care promova o atmosferă triumfătoare în corespondență cu victoria catolicismului față de protestanți. Structurile cotidianului se reflectă în arta ce devine pentru provincia Banat o artă cu o misiune, având misiunea de-a instrui, de-a indica pericolele, o reflexie a lumii organizată pe principii divine.

Discursul ideologic promovat de către habsburgi avea ca model scenografia marilor capitale ale imperiului, noile principii urbane configurând rolul bisericii parohiale, cap de perspectivă în configurarea urbanistică a pieței ca element principal al definirii spațiale. Tematica artei baroce se modifică în ritm alert, renunțându-se la arta cu tematică istorică în favoarea artei cu tematică religioasă, fenomen recurent în evoluția stilului pe plan central-european. Stilul baroc a fost deseori considerat de către specialiști ca prima mișcare internațională ce a depășit limitele de timp și spațiu, manifestându-se într-un areal depărtat de centrul inițial.

¹M. Vlăsceanu, *Particularități regionale ale artei baroc din Banat*, în volumul *Istoria Banatului* (coordonator V. Neumann), Ed. Academiei, București, 2015, pp. 235-267 și ediția a-II-a, revăzută și adăugită, Ed. Academiei, București, 2016, pp. 255-291.

Foto 1

Conceptele de timp și spațiu² sunt reevaluate din punctul de vedere al istoriei conceptelor, barocul fiind un stil ce se manifestă în perioade diferite și în zone diferite, spațiul devenind coextensiv incluzând manifestările din toate etapele stilistice diferite în evoluția generală a fenomenului. Conceptul de spațiu în arta barocă este unul dintre cei mai integratori factori, datorită capacității spațiului de a defini arta. Un exemplu elocvent este cel al sculpturii baroce monumentale, element plastic ce definește spațiul public, deopotrivă integrând omul secolului al XVIII-lea în structura evenimentială a cotidianului. Conceptul spațiului coextensiv este sesizat și-n structura monumentelor cu o configurație care unește cele două repere în care era ancorată existența omului secolului al XVIII-lea, spațiul terestru și cel celest. Legătura formală între cele două fiind asigurată de reprezentările iconografice ce fac trimitere directă la obiectul venerației, sfinți cu o hagiografie ce-și au originea în zone diferite ale imperiului și în perioade ce fac referire la începuturile creștinismului, de exemplu reprezentarea sfântului martir creștin Sebastian (foto 1), din perioada domniei lui Dioclețian, reprezentare ce face din monument o manifestare atemporală, un

periplu în timp și spațiu pentru omul de rând, destinatarul final al mesajului ideatic.

Adevărul dezvăluit de timp devine pentru arta barocă o temă clasică³, concept surprins în tematica artei Banatului din secolul al XVIII-lea. Conceptualizarea manifestărilor artei baroce deschide prin complexitatea fenomenologică perspective noi în abordarea teoretică, nefiind vorba despre o tentație a noului, ci de actualizări și corelări ale unor ipoteze de lucru vehiculate în literatura de specialitate și în fluxul editorial actual ce se referă la acel „*fragment temporal-creator care a suscitât cele mai aprinse dispute și dezbateri între specialiști*”⁴.

² Normele metodologice ale acestei abordări sunt analizate în lucrarea lui M. Belford și J. Hermann, *Time and space concepts in art*, Pleiades Gallery, New York, 1980.

³ J. R. Martin, *Barocul*, Ed. Meridiane, București, 1982, p.14.

⁴ I. Hostiuc Constantin, *Barocul românesc. Gesturi de autoritate, replici și ecouri*, Ed. Noi Media Print, 2008, p. 7.

Barocul interpretat ca forță culturală, ca ansamblu de forme și conținuturi, ce a luat naștere ca expresie a unei anumite situații ideologice, a unei tradiții definite, a unor noțiuni și funcții determinate, își exercită influența asupra altor medii decât cele în care a luat naștere, putând suferi metamorfoze, ajungând chiar să-și piardă acoperirea ideologică, depășind limitele impuse de mediu, teritoriu și timp.

Analiza conceptelor prezente în arta barocă este o investigație ce deschide multiple perspective, un exemplu de astfel de concept ce are la bază gândirea ordinului militant al Iezuiților este cel de *Regnum Marianum*, dezvoltat după plasarea provinciei Ungaria sub protectoratul Fecioarei Maria. Prin acest gest, realizându-se de fapt o încadrare în iconografia Contrareformeii inspirată de Biblie, cu imagini promoțoare ale cultului Mariei, ale ciclului Cristologic și ale vieților sfinților martiri⁵. De asemenea, în aceeași direcție de analiză a conceptelor din arta barocă bănățeană, se vorbește în bibliografia de specialitate despre secolul al XVIII-lea din Banat ca fiind baroc, neglijându-se aspectele formale ce fac din perioadă una deopotrivă rococo sau neoclasică, adaptându-se termenii la a desemna stilul general al epocii ca fiind baroc cu tendințe clasicizante. Delimitările stricte pe considerente formale, stilistice chiar pe analize ale textelor ce fac referire la acestea, pe categorii de editori (istorici, mireni, istorici de artă, oameni de cultură) ar dezvălui accente ale limbajului folosit în abordarea descrierilor artei aflată sub denumirea de barocă (cuprinsă în publicații științifice, presă, semnalări ale preoților în cronici parohiale, etc). Și această ipoteză de cercetare trebuind corelată cu manifestările fenomenului din provinciile vecine, deschizând perspectiva analizei istoriografiei ca sursă alternativă pentru studiul artei baroce din Banat. Barocul a creat adesea clamată unitate în diversitate, reușind prin multiplicitatea valențelor sale multiculturale să înlesnească contacte, influențe, chiar dialogul între comunități etnice diferite, fiind deja în perioada în care se manifestă un stil internațional sau stil al naționalităților, cu multiple conotații și forme ale imaginarului.

Cum barocul a fost „*ultimul mare stil european*”⁶ constantele acestuia sunt reperele analizate și valorificate conceptual, reacțiile baroce aflându-se în sincronicitate cu vestul european contribuind la afirmarea modernității plastice autohtone. Maniera în care arta barocă a reușit să realizeze o sinteză în Banat este evidențiată de relația dintre normă și formă, depărtarea de centru eliberând-o de normativele stricte impunându-se o rigoare dogmatică, nefiind deloc un mod utopic de existență ci parte a cotidianului modelat de vicisitudinile specifice perioadei, între care războiul, foamea și ciuma erau constantele definitorii.

⁵ A. Szilagyi, *Thematic approaches to Baroque and Rococo*, in *Baroque and Rococo*, Budapest, 1990, p. 9.

⁶ H. Bauer, A. Prater, *Barocul*, Taschen Verlag, 2007, p. 6.

Destinul provincial al ultimului mare stil european poate fi sesizat și în arhitectura barocă care delimitează formal spațiul și îi conferă valențe temporale, înglobând și prezentând prin intermediul ornamenticii o sinteză de motive ce nu au nimic comun cu evoluția fenomenului pe plan central-european ci evocă mai degrabă gustul eclectic al comanditarilor, aspectul multiculturalismului barocului fiind evocat ca element de analiză conceptuală a fenomenului. Studii de caz ale ornamenticii barocului sincretic din Banatul istoric scot în evidență motive ornamentale precum floarea de clopoțel, specifică în arealul central-european perioadei timpurii a stilului. În Banat, datorită manifestării târzii, ornamentica nu mai îmbracă o cronologie specifică fazei stilului ci există o sinteză de motive, un sincretism ce depășește reperele temporale, nemaifiind un indiciu al fazei acestuia, timpurii, mature sau târzii, ci o stereotipie cvasi heraldică. Barocul este deopotrivă temporal, fiecare etapă a stilului evocând diferite faze ale evoluției cu particularități stilistice proprii, și atemporal cu un ansamblu de forme și conținuturi ce reflectă ideologia comanditarilor și a artiștilor ce se manifestă într-un spațiu configurat de norme ideologice, putându-se manifesta în alte perioade decât cele consacrate stilului ce a

Foto 2

Foto 3

fost în plan ideologic o manifestare a principiilor Contrareforme. Fiecare etapă stilistică în istoria artei are o perioadă barocă, acest concept făcând din stil o constantă istorică.

Sfântul epocii baroce este consfințit ca și martor al credinței, artistul reușind să confirme această evidență prin reprezentarea martirajului, prin reprezentarea cuvântului și a extazului, subliniind misiunea apologetică a artei cu tematică religioasă⁷. Artă barocă exprimă pasiunile sufletului prin conceptul extazului mistic al Theresei de Avilla, întemeietoarea ordinului Carmelitelor, prin retorica reprezentării conceptului abstract al Imaculatei Concepțiuni, prin diferitele forme ale credinței propovăduite de Rocchus (foto 2), Carol Borromeus (foto 3) și Nepomuc (foto 4).

Societatea se adaptează gustului pentru o artă cu o retorică elocventă, nedisimulată, ce ajunge să instruiască prin imagini devenite stereotipe. Este cazul să

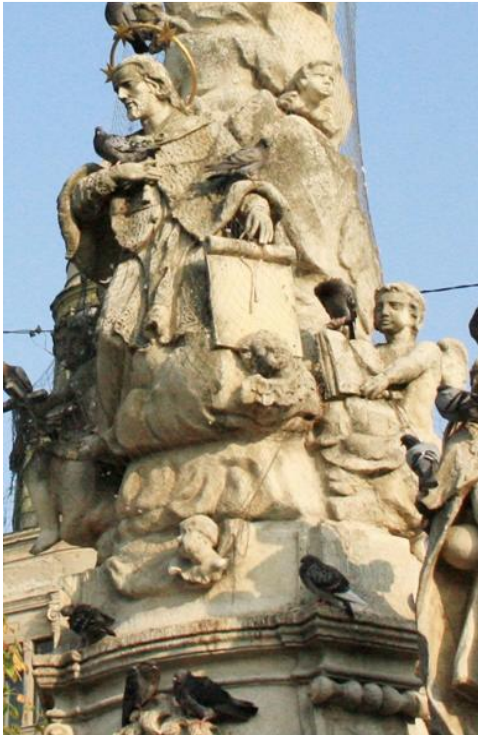

Foto 4

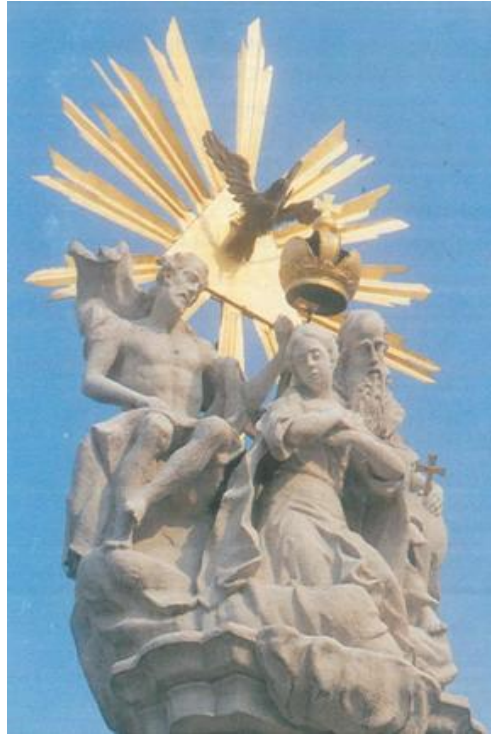

Foto 5

⁷ Sfinții devin actori în procesiunile de *theatrum sacrum* ale perioadei, idee vehiculată de G. Bazin, *Clasic, baroc, rococo*, Ed. Meridiane, București, 1970, p. 16.

reiterăm conceptul victoriei printr-o altă imagine apoteotică: reprezentarea Sf. Treimi în glorie (foto 5) și a lui Christos ca *Salvator Mundi*.

Norme de abstractizare ale imaginarului sesizate în cazul sculpturii baroce definesc acele imagini ce devin prin recurența manifestării –imagini simbol–proiecții plastice ale conceptelor de iubire, credință și trăire senzorială. Elocvența didactică a gesturilor schițate de sfinții secolului baroc din Banat reflectă capacitatea artei de-a statua noi valori formale ce pun bazele artei moderne într-o perioadă în care experiențele multiculturală se conturează în sincronitate cu cele europene.

Bibliografie

- Belford M., Hermann J., *Time and space concepts in art*, Pleiades Gallery, New York, 1980.
Bauer H., Prater A., *Barocul*, Taschen Verlag, 2007.
Bazin G., *Clasic, baroc, rococo*, Ed. Meridiane, București, 1970.
Hostiuc I. C., *Barocul românesc. Gesturi de autoritate, replici și ecouri*, Ed. Noi Media Print, 2008.
Martin J.R., *Barocul*, Ed. Meridiane, București, 1982.
Szilagy A., *Thematic approaches to Baroque and Rococo*, in *Baroque and Rococo*, Budapest, 1990.
Vlăsceanu, M., *Particularități regionale ale artei baroc din Banat*, în volumul *Istoria Banatului* (coordonator V. Neumann), Ed. Academiei, București, 2015, pp. 235-267; ediția a-II-a, revăzută și adăugită, Ed. Academiei, București, 2016, pp. 255-291.